

Психологія

УДК 159.923:37.091.212

Щербан Тетяна Дмитрівна

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Мукачівський державний університет*

Щербан Татьяна Дмитриевна

*доктор психологических наук, профессор,
профессор кафедры психологии
Мукачевский государственный университет*

Tatiana Shcherban

*Doctor of Psychology, Professor
Mukachevo State University*

Гоблик Володимир Васильович

*доктор економічних наук, професор,
перший проректор
Мукачівський державний університет*

Гоблик Владимир Васильевич

*доктор экономических наук, профессор,
первый проректор
Мукачевский государственный университет*

Volodymyr Hoblyk

*Doctor of Economics, Professor
Mukachevo State University*

**РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ**

**РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛИЧНОСТИ
В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ
DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF
PERSONALITY IN PROFESSIONAL EDUCATION**

Анотація. Сьогодні професія психолога набуває все більшої популярності. Це детермінує зростання вимог до професійного навчання. Навчання у вузі це також і період формування молодшої особистості, період розвитку якостей необхідних для майбутньої професії. Професійне навчання повинно забезпечити не тільки набуття професійних знань та умінь, але і формування якостей особистості які необхідні такому спеціалісту. Складність оволодіння професією психолога полягає в тому, що крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання необхідно здійснити величезну роботу зі становлення власної особистості та професійної ідентифікації. У професійній діяльності психолога поєднується професійне та особистісне. Тому особистісні якості утворюють основу професійної діяльності психолога.

Дослідження розвитку психологічних характеристик особистості майбутнього психолога реалізовано тестуванням у процесі професійного навчання (на початку, та на завершення). У результаті отримано статистично-значимі відмінності на рівні $p=0,05$, за шкалами: «Конкуренція», «Пристосування», «Співпраця», «Прийняття «Боротьби»», «Дружелюбний», «Покірний», «Мотивація», «Життєва установка», «Цілі», «Самовпевненість», «Самокерівництво», «Дзеркальне Я», «Самоцінність».

Дані шкали характеризують розвиток якостей майбутніх психологів протягом професійного навчання. А саме, на початку професійного навчання характерними є: «Пристосування», «Покірний», «Цілі», «Дзеркальне Я». Для випускників мають вищі показники

виокремлені шкали «Конкуренція», «Співпраця», «Прийняття боротьби», «Дружелюбний», «Мотивація», «Життєва установка», «Самовпевненість», «Самокерівництво», «Самоцінність». Зафіксовано суттєві зміни між зазначеними шкалами Ці зміни обумовлені майбутніми професійними функціями, які зможуть оптимізувати процес адаптації молодого спеціаліста. Отже, професійне навчання сприяє розвитку психологічних характеристик особистості, які є запорукою її професійної ідентифікації та самореалізації.

Ключові слова: професійне навчання, професійна ідентифікація, конфліктні ситуації.

Анотація. Сьогодні професія психолога набирає все більшу популярність. Це детермінує зростання вимог до професійного навчання. Навчання в університеті це також і період формування молодого особистості, період розвитку якостей необхідних для майбутньої професії. Професійне навчання повинно забезпечити не тільки набуття професійних знань і умінь, але й формування якостей особистості необхідних такому спеціалісту. Складність оволодіння професією психолога полягає в тому, що крім набуття знань, практичних навичок і умінь, за час навчання необхідно виконати велику роботу з формування власної особистості і професійної ідентифікації. В професійній діяльності психолога поєднуються професійне і особистісне. Тому особистісні якості становлять основу професійної діяльності психолога.

Дослідження розвитку психологічних характеристик особистості майбутнього психолога виконано тестуванням в процесі професійного навчання (в початку, і в завершенні). В результаті отримано статистично-значимі відмінності на рівні $p = 0,05$, за шкалами:

«Конкуренция», «Приспособление», «Сотрудничество», «Принятие Борьбы », «Дружелюбный», «Покорный», «Мотивация», «жизненная установка », «Цели », «Самоуверенность », «Самокеривничество », «Зеркальное Я », «Самоценность ».

Данные шкалы характеризует развитие качеств будущих психологов в течение профессионального обучения. В частности, в начале профессионального обучения характерны: «Приспособление», «Покорный», «Цели», «Зеркальное Я». Для выпускников имеют высокие показатели выделены шкалы «Конкуренция», «Сотрудничество», «Принятие борьбы», «Дружелюбный», «Мотивация», «Жизненная установка», «Самоуверенность», «Самокеривничество», «Самоценность». Зафиксировано существенные изменения между указанными шкалами. Эти изменения обусловлены будущими профессиональными функциями, которые смогут оптимизировать процесс адаптации молодого специалиста. Итак, профессиональное обучение способствует развитию психологических характеристик личности, которые являются залогом ее профессиональной идентификации и самореализации.

Ключевые слова: профессиональное обучение, профессиональная идентификация, конфликтные ситуации.

Summary. Nowadays the profession of psychologist becomes more popular. This determines the growth of requirements to professional studying. Studying in higher educational establishment is also a period of formation of young personality and period of development the qualities which are necessary for future profession. Professional studying must provide not only the acquisition of professional knowledge and skills but also to form the qualities of personality which are necessary to such specialist. The difficulty of mastering the profession of psychologist is that besides achieving knowledge, practical skills and abilities during the studying it is necessary to do a lot of work in

creating of their own personality and professional identification. There is a combination of professional and personal skills in professional activity of psychologist. Thus, personal qualities form the basis of professional activity of psychologist.

Research on the development of psychological characteristics of personality of future psychologist is realized with the help of testing in the process of professional studying(at the beginning and in the end). The result is the statistically significant differences on the level $p=0,05$, by scales: "Competition", "Adaptation", "Cooperation", "Acception of fight", "Friendly", "Submissive", "Motivation", "Life installation", "Aims", "Self-confidence", "Self-management", "Mirror I", "Self-value".

Scale data characterize the development of qualities of future psychologists during their professional studying. Namely, at the beginning of professional studying the following characteristics are peculiar: "Adaptation", "Submissive", "Aims", "Mirror I". There are higher rates of separate scales for graduates: "Competition", "Cooperation", "Acception of fight", "Friendly", "Motivation", "Life installation", "Self-confidence", "Self-management", "Self-value". There have been fixed significant changes between given scales. These changes are conditioned by future professional functions, which can optimize the process of adaptation of young specialist. Thus, the professional studying promotes the development of psychological characteristics of personality, which is the key to professional identification and self-realization.

Key words: *professional training, professional identification, conflict situations.*

Динамічно-інформаційна насиченість життя, його складність значно ускладнюють емоційну стабільність будь-якої людини. Як наслідок, людина не може самостійно справитися з викликами сучасності. Все це є

причиною зростання популярності праці психолога, адже саме він може допомогти людині справитися із викликами у її житті. Все це є детермінує зростання вимог професійного навчання психологів. Навчання у вузі це також і період формування молодшої особистості, період розвитку якостей необхідних для майбутньої професії. Саме у цей період особистість усвідомлює власну індивідуальність, неповторність. У професійному навчанні слід враховувати, що професія психолога, як зазначається у багатьох наукових дослідженнях, часто приваблює особистостей, які прагнуть в першу чергу, розв'язати свої власні проблеми. Це складає специфіку професійної підготовки майбутніх психологів [1].

Узагальнюючи зазначимо, що сформовані психологічні характеристики особистості студента є запорукою успішної не тільки навчальної, але і професійної діяльності. Тобто професійне навчання повинно забезпечити не тільки набуття професійних знань та умінь, але і формування якостей особистості які необхідні такому спеціалісту.

Зазначена проблема вивчення психологічних особливостей професійного навчання психологів були об'єктом наукового дослідження багатьох вчених: Г. Абрамова, О. Бондаренка, Ж. Вірної, Л. Долинської, В. Панок, Н. Чепелевої, Ю. Швалб, Н. Шевченко, Т. Яценко та ін. У своїх дослідженнях автори зазначають важливість формування якостей особистості, які сприяють успішній професійній ідентифікації [3; 4].

Зважаючи на важливість і недостатню опрацьованість проблеми, метою дослідження є вивчення психологічних характеристик особистості майбутнього психолога у професійному навчанні. Складність оволодіння професією психолога полягає в тому, що крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання необхідно здійснити величезну роботу зі становлення власної особистості та професійної ідентифікації [2].

У професійній діяльності психолога поєднується професійне та особистісне. Напевно не можливо, в буденному житті, у міжособистісних

відносинах бути однією особистістю, мати одні психологічні характеристики, а в професійному бути зовсім іншою, мати інші психологічні характеристики. Тому особистісні якості утворюють основу професійної діяльності психолога. Для кожного психолога необхідними є наступні якості: вмотивованість, повага до іншого, здатність до критики і самокритики, неупередженість, вміння ладнати з людьми [5].

Дослідження розвитку психологічних характеристик особистості майбутнього психолога реалізовано тестуванням у процесі професійного навчання (на початку, та на завершення). Вибірка респондентів складалася з 84 студентів віком від 17-22 років, які здобувають спеціальність психолога. У дослідженні застосовано методики типового реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, «Q-сортування» В. Стефансона, діагностики міжособистісних взаємин Т. Лірі, діагностики особистісної зрілості Ю. Гільбуха, СЖО Д. Леонтьєва. Для аналізу порівняння двох незалежних вибірок студентів-психологів обрано непараметричний критерій U Мана-Уїтні, який дає можливість визначити якості, які є домінантними за показниками. Для аналізу було застосовано програмне забезпечення SPSS, в результаті якого отримані відмінності між групами за шкалами методик. Також було визначено показники, які відрізняються на статистично значимому рівні ($p=0,05$). У результаті отримано статистично-значимі відмінності на рівні $p=0,05$, за шкалами: «Конкуренція», «Пристосування», «Співпраця», «Прийняття «Боротьби»», «Дружелюбний», «Покірний», «Мотивація», «Життєва установка», «Цілі», «Самовпевненість», «Самокерівництво», «Дзеркальне Я», «Самоцінність».

За методикою типового реагування на конфліктні ситуації К. Томаса виокремлено шкали «Конкуренція», «Пристосування», «Співпраця». Щодо показників за шкалою «Конкуренція». Більші показники діагностовано у випускників. Такий тип поведінки застосовують особистості активні та схильні до вирішення конфліктів шляхом, відповідно до власних інтересів.

Обираючи конкуренцію як доцільний стиль реагування у ситуаціях конфлікту, студенти впевнені у своїх вміннях та навичках, а також вміють завоювати позиції, вирішувати проблему конструктивно. Першокурсники демонструють вищий показник за шкалою «Пристосування» конфліктній ситуації, ніж випускники. Тобто, першокурсники найчастіше обирають пристосування, як один із способів реагування на конфліктну ситуацію. Особистість, яка обирає такий тип поведінки діє спільно з іншою людиною, не намагаючись відстояти власні інтереси. Це пов'язуємо з адаптаційним періодом першокурсників до нових соціальних умов. Показник за шкалою «Співпраця» є вищим у групі випускників, ніж у групі першокурсників. Отримані результати вказують, що для студенти-випускники протягом навчання провели велику роботу щодо вирішення власних особистісних проблем, набули навик роботи з проблемними та конфліктними ситуаціями. Саме цей підхід вимагає від психолога зазвичай багато часу та зусиль у вирішенні конфлікту, але дає змогу виявити і максимально врахувати приховані інтереси обох сторін.

За методикою «Q-сортування» В. Стефансона виокремлено шкалу «Прийняття «Боротьби»». За даною шкалою випускники демонструють середній ранг вищий (61,40), ніж першокурсники (23,60). Діагностовано відмінність свідчить про активність випускників у всіх сферах їхнього життя, про намагання завоювати більш високий та значимий статус в системі міжособистісних взаємин. Зазвичай студенти, яким притаманна дана тенденція, досягають успіху у професійній діяльності. Зрозуміло, що у студентів першокурсників ці характеристики менш виражені.

За методикою діагностики міжособистісних взаємин Т. Лірі виокремлено шкалу «Дружелюбний», «Покірний». Показники за шкалою «Дружелюбний» у групі випускників (середній ранг) вищі (50,69), ніж у першокурсників (34,31). Діагностовано відмінність у показниках свідчить про те, що професійне навчання сприяє формуванню комунікативної

компетентності, а саме формує тенденцію до співпраці, кооперації, гнучкості при вирішенні проблем. Така особистість прагне бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформна, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов. Показники шкали «Покірний» на вибірці першокурсників мають середній ранг вищий (49,11), ніж випускники (35,89). Така якість доводить, що першокурсники більш дисципліновані, слухняні і чесно виконують свої обов'язки а також є емоційно стриманими.

За методикою діагностики особистісної зрілості Ю. Гільбуха виокремлено шкалу «Мотивація», «Життєва установка». Показники за шкалою «Мотивація» на вибірці випускників мають середній ранг вищий (48,63), ніж на другому (36,37). Такі результати є логічними, адже саме випускники більш вмотивовані, психологічно готові до виконання професійних обов'язків. За шкалою «Життєва установка» результати також є вищий у випускників (випускники – 48,49, першокурсники - 36,51). Це також вказує на сформованість професійної ідентичності та готовності до професійної діяльності.

За методикою СЖО Д. Леонтьєва виокремлено шкалу «Цілі». Студенти першокурсники демонструють середній ранг вищий (47,96), ніж випускники (37,04). Тобто, студенти, які розпочинають професійне навчання більш цільово спрямовані до здобуття фаху. Це є свідченням, що вибір професії здійснений самостійно та змістовно.

За методикою Самоствлення В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв виокремлено шкали «Самоствлення», «Самокерівництво», «Дзеркальне Я», «Самоцінність». За трьома шкалами цієї методики показники вибірки випускників, вищі ніж у першокурсників. А саме, шкала «Самоствлення» - середній ранг 56,29, шкала «Самокерівництво» - 49,54, шкала «Самоцінність» - 57,42 (у першокурсників відповідні шкали мають значення - 28,71; 35,46; 27,58). Вважаємо це показником сформованої

професійної ідентифікації. Тобто професійне навчання сприяє не тільки пізнанню самого себе, але і формуванню готовності до виконання професійних функцій. За шкалою «Дзеркальне Я» маса першокурсники демонструють вищі показники (середній ранг – 50,33), ніж випускники (середній ранг 34,67). Це пов'язано із прагненням адаптуватися у новому соціальному середовищі, завоювати кращі статусні позиції.

Критерій Манна Уїтні для двох незалежних вибірок дав можливість визначити відмінності між шкалами методик серед студентів другого та четвертого курсів на статистично-значимому рівні ($p=0,05$). А також визначення напрямку відмінностей за допомогою середнього рангу. Дані шкали характеризують розвиток якостей майбутніх психологів протягом професійного навчання. А саме, на початку професійного навчання характерними є: «Пристосування», «Покірний», «Цілі», «Дзеркальне Я». Для випускників мають вищі показники виокремлені шкали «Конкуренція», «Співпраця», «Прийняття боротьби», «Дружелюбний», «Мотивація», «Життєва установка», «Самовпевненість», «Самокерівництво», «Самоцінність». Зафіксовано суттєві зміни між зазначеними шкалами Ці зміни обумовлені майбутніми професійними функціями, які зможуть оптимізувати процес адаптації молодого спеціаліста. Отже, професійне навчання сприяє розвитку психологічних характеристик особистості, які є запорукою її професійної ідентифікації та самореалізації.

Література

1. Вірна Ж. П. Самоставлення як імперативний модус професійної ідентифікації особистості / Ж. П. Вірна // Психологічні перспективи. – 2011. Випуск 17. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. С. 28-38.
2. Кокурн О. М. Психологія професійного становлення сучасного

- фахівця: Монографія./ О. М. Кокун / – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
3. Тернавська Т. А. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін / Т. А. Тернавська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : Софія, 2008. С. 96–102.
  4. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування: монографія / Т.Д. Щербан. К.: Міленіум, 2004. 346 с.
  5. Щербан Т. Д. Психологічна стійкість у системі професійної підготовки / Тетяна Дмитрівна Щербан, Володимир Васильович Гоблик, Ганна Вікентіївна Щербан // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии: сборник статей по материалам XLV международной заочной научно-практической конференции / отв. ред. Е.Ю. Бутакова. М. : Интернаука, 2015. №12(45), ч.2. С. 185-188.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>